

U ovom broju:

Naučni skup

*“Srbi izbeglice,
prognanici i
raseljena lica
krajem XX veka”*

* *Referat
Savo Štrbac:*

*“Zločini nad
Srbima na pros-
toru Hrvatske u
periodu 1990-
1999”*

* *Poruka sa skupa*

U Rektoratu Univerziteta u Beogradu 26. novembra 1999. godine u organizaciji Centra za strateške studije održan je naučni skup na temu

SRBI IZBEGLICE, PROGNAICI I RASELJENA LICA KRAJEM XX VEKA

Autori i teme referata

1. Akademik dr Mihailo Marković: DOMINACIJA VELIKIH SILA NA BALKANU I POJAVA IZBEGLIŠTVA;
2. Dr Miloš Aleksić, profesor univerziteta: ETNIČKI PROBLEMI I PONOVO OTVARANJE NACIONALNOG PITANJA SRBA NA BALKANU;
3. Akademik dr Miloš Macura: PRINUDNE MIGRACIJE I SRPSKO STANOVNIŠTVO TOKOM DEVEDESETIH GODINA;
4. Bratislava Morina, savezni ministar za izbeglice, raseljena lica i humanitarnu pomoć: DOKTRINA I RAZVOJNE STRATEGIJE DUGOROČNOG REŠAVANJA IZBEGLIČKOG PROBLEMA U SR JUGOSLAVIJI;
5. **Savo Štrbac, predsednik Dokumentaciono informacionog centra Veritas: ZLOČINI NAD SRBIMA NA PROSTORU HRVATSKE U PERIODU 1990-1999;**
6. Miliwoje Ivanišević, rukovodilac Centra za istraživanje zločina nad srpskim narodom: IZGONI SRBA IZ BOSNE I HERCEGOVINE 1992 - 1995;
7. Dr Dragoljub Todić, viši savetnik u Saveznom ministarstvu za razvoj, nauku i životnu sredinu: ODNOS MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA PREMA SRBIMA IZBEGLICAMA
8. Dr Luka Todorović, biši naučni saradnik: DOMAĆE ZAKONODAVSTVO O STATUSU I PRAVIMA IZBEGLICA, PROGNAIKA I RASELJENIH LICA I PRAVCI RAZREŠAVANJA IZBEGLIČKE KRIZE;
9. Mirjana Dragaš, zamenik saveznog ministra za rad, zdravstvo i socijalnu politiku: SOCIJALNI POLOŽAJ IZBEGLICA U SR JUGOSLAVIJI;
10. Dr Mihajlo Vučinić, profesor univerziteta: PROBLEMI IZBEGLOG I PROGNAANOG NARODA IZ HRVATSKE;
11. Primarijus dr Bogdan Jamedžija, predsednik Udruženja Srba iz BiH u Beogradu i Srbiji; PROBLEMI IZBEGLICA IZ BOSNE I HERCEGOVINE;
12. Milojko Budimir, generalni sekretar Udruženja Srba iz Krajine i Hrvatske: AKTIVNOSTI IZBJEGLIH I PROGNAIHI SRBA IZ HRVATSKE U ČUVANJU, NEGOVANJU I RAZVIJANJU KULTURNOG IDENTITETA;
13. Radivoj Rajaković, šef Jugoslovenskog dela jugoslovensko-hrvatske komisije: REALIZACIJA I BUDUĆNOST SPORAZUMA O NORMALIZACIJI ODNOSA IZMEĐU SR JUGOSLAVIJE I HRVATSKE;
14. Dr Vladimir Grečić, profesor univerziteta: POVRATAK ILI INTEGRACIJA IZBEGLICA?

IZDAVAČ: VERITAS

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Savo Štrbac

ZAMJENIK GLAVNOG I ODGOVORNOG UREDNIKA: Radivoj Nikolić

SARADNICI: Biljana Trkulja, Danijel Milanković i Milorad Pribičević

ADRESA: Beograd, ul. Dečanska (Moše Pijade) 8/4

TELEFON: 011/3236-486

FAKS: 011/3236-486

E-Mail: veritas@yubc.net

HRVATSKO TRASIRANJE ETNOCIDA

Izbijanjem političke krize na tlu bivše Jugoslavije (SFRJ), Srbi u Hrvatskoj su imali dvije opcije: prvu, da prihvate novu vlast ekstremno nacionalističke stranke Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) Franje Tuđmana, koja je imala krajnje negativni odnos prema Srbima i prema očuvanju jugoslovenske zajednice republika i drugu, da podrže federalistički koncept Jugoslavije kao garanta njihovih nacionalnih i političkih prava, a što je bilo osnovno opredjeljenje socijalističke vlasti Slobodana Miloševića u Srbiji.

Srbi su se opredjelili za drugu opciju, tj. za jugo-federativni okvir zaštite nacionalnih i političkih prava. A evo i zašto.

Predizborna kampanja u Hrvatskoj, početkom 1990, nedvosmisleno je nagovijestila kakav će biti odnos hrvatskih nacionalističkih stranaka prema Srbima i prema rješavanju njihovog statusa u Hrvatskoj. Činjenica da su ove stranke, a posebno HDZ, dobile većinu glasova, potvrdilo je i odnos većine Hrvata prema Srbima. Ikonografija predizbornih skupova ovih stranaka oživljavala je "duh" kvinsliške tvorevine Ante Pavelića NDH iz vremena 1941-1945, u kojoj je zvanično proklamovani odnos prema Srbima bio sročan u poruku "trećinu pobiti, trećinu iseliti, trećinu prekrstiti u katoličku vjeru".

Još živa sjećanja na hrvatski genocid nad srpskim narodom nisu mogla da ostave Srbe ravnodušnim pred prizornom fotografijom Ante Pavelića, ustaških uniformi, oznaka, zastava... Stranački prvaci i agitatori nadmetali su se u pretećim porukama Srbima.

Pobjedom HDZ-a na izborima održanim u aprilu 1990. godine, otvoren je prostor za antisrpsku kampanju, koja se manifestovala kroz tri nivoa: svakodnevni, administrativni i politički.

a) Svakodnevni nivo (ovaj nivo prof. dr Jovan Rašković je definisao kao "agresiju svijesti") dolazio je do izražaja na ulici, na radnim mjestima, u školama, kroz štampu ili preko pretećih plakata i grafita na zidovima.

b) Administrativni nivo potvrđivao je da se radi o zvaničnom stavu prema Srbima. Najčešći vid ovih pritisaka bili su otkazi u državnim službama, policiji, u preduzećima zbog navodnog nedolaska na posao pet dana ili zbog nepotpisivanja izjava lojalnosti hrvatskom režimu, kao i montirani krivični, prekršajni i disciplinski procesi.

c) Politički nivo pritisaka imao je više pravaca, ali je njihov cilj bio isti - minimiziranje ne samo političkih i nacionalnih prava, nego i broja Srba u Hrvatskoj. Minimiziranje broja Srba bilo je u funkciji opravdanja minimiziranja njihovih političkih i nacionalnih prava. To je do punog izražaja došlo u toku priprema i usvajanja novog hrvatskog ustava 1990. godine. Naime, hrvatska vlast nije uvažila ni jedan srpski amandman na prijedlog novog ustava, posebno kada je riječ o zahtjevima da Srbi u novom ustavu zadrže status naroda, koji su imali u prethodnim ustavima SRH (1990. je Hrvatska još bila članica SFRJ), zatim o zahtjevima da se novim ustavom regulišu prava na upotrebu srpskog jezika i pisma (ćirilice). Novim ustavom Srbi su svedeni na nacionalnu manjinu, rješavanje prava na jezik i pismo trebalo je da se reguliše posebnim zakonom, koji je usvojen mnogo

kasnije i bez učešća Srba u njegovoj pripremi. Da bi opravdala ove poteze hrvatska vlast je između ostalog izvela i manipulaciju sa popisom stanovništva. Naime, prema hrvatskim službenim podacima, Srba u Hrvatskoj, po popisu iz 1991. godine bilo je 581.663 ili 12,2%, a prema Srpskoj "računici" bilo ih je 750.000, ili nešto više od 17%.

Politički pritisci manifestovali su se i kroz oživljavanje antisrpskih teza iz novije političke istorije. To se u prvom redu odnosi na stavove da su Srbi u Hrvatskoj "politički Hrvati pravoslavne vjere" i na inicijativu da se formira Hrvatska pravoslavna crkva, koja je kratko vrijeme postojala samo u doba Pavelićeve NDH. Regionalnim ustrojstvom Hrvatske (županije) razbijene su etnički kompaktne teritorije sa većinskim srpskim stanovništvom.

"Srpski narod sve to osjeća kao poziv istoriji na recidiv, širi u njemu nove strahove, mučninu i stare sumnje. Poslije svega ovoga hrvatsko-srpski odnosi dobijaju jednu novu dimenziju paranoidnosti. Hrvatska paranoja smanjuje i negira ustaški zločin. A srpsko paranoidno doživljavanje osjeća bliskost kolektivne nesreće i obnavlja genocid" (Jovan Rašković, Jul/1992).

SRPSKI ODGOVOR

Neuvažavanje srpskih amandmana na prijedlog novog hrvatskog ustava koji su bili proklamovani kroz rad SDS-a Jovana Raškovića, doveli su najprije do stvaranja Zajednice opština sjeverne Dalmacije i Like (Knin, Benkovac, Obrovac, Gračac, Donji Lapac i Korenica) juna 1990. godine, a potom i do usvajanja Deklaracije o suverenosti i autonomiji srpskog naroda, u Srbu 25. jula 1990. godine. Istovremeno je donesena i odluka o raspisivanju referenduma o kulturnoj autonomiji Srba u Hrvatskoj, koji je održan od 19. avgusta do 2. septembra 1990. godine.

Hrvatska vlast je na ove odluke reagovala formiranjem saborskog Odbora za izradu koncepta kulturne autonomije Srba u Hrvatskoj, u čiji sastav su ušli i pojedini Srbi iz većih gradova, ali je Odbor poslije nekoliko neplodnih sastanaka prestao sa radom. Drugi vid hrvatske reakcije doveo je do ozbiljnog srpskog otpora. Naime, Hrvatska policija je 17. avgusta 1990, u namjeri sprječavanja održavanja srpskog referenduma, pokušala da, iz pojedinih stanica milicije u srpskim gradovima oduzme naoružanje, što je dovelo do podizanja barikada i blokade saobraćaja na prilazima srpskim mjestima.

Hrvatski sabor 22. decembra 1990. godine, bez uvažavanja srpskih zahtjeva i bez zvanično proklamovanog stava o pitanju srpske autonomije, usvaja novi Ustav. Dan ranije, međutim, Srpsko nacionalno vijeće i privremeno predsjedništvo Zajednice opština sjeverne Dalmacije i Like usvajaju Statut i proglašavaju Srpsku autonomnu oblast Krajina, u čiji sastav je ušlo 13 opština (Benkovac, Donji Lapac, Dvor, Glina, Gračac, Knin, Kostajnica, Obrovac, Pakrac, Petrinja, Korenica, Vojnić i Vrginmost) sa većinskim srpskim stanovništvom, sa ukupno 173.000 Srba i 55.000 Hrvata, prema popisu iz 1991. godine.

Početkom 1991. godine rukovodstvo tadašnje

SFRJ pokušava da arbitrira u rješavanju nastalog konflikta između Knina i Zagreba, ali svi pokušaji ostaju bez uspjeha. Hrvatska se sve više naoružava, povećava broj policajaca, formira Zbor narodne garde (ZNG) kao vlastitu vojsku, iako je još formalno u sastavu SFRJ.

Hrvatska početkom i sredinom februara 1991. godine donosi odluku da na "njenoj teritoriji" ne važe "savezni zakoni", kao i odluku o "razdruživanju od SFRJ". Predstavnici SAO Krajine 28. februara usvajaju Rezoluciju o razdruživanju SAO Krajine i RH.

To je period kada se kao posljedica krize globalnih srpsko-hrvatskih odnosa na tlu bivše Jugoslavije, a u tom kontekstu i kriza međunacionalnih odnosa u Hrvatskoj, stvaraju uslovi za funkcionisanje srpskog entiteta u Hrvatskoj i SFRJ. Naime, poslije formiranja SAO Krajine, dolazi do formiranja SAO Zapadne Slavonije i SAO Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema. Ova Istočna SAO je 31. marta donijela odluku o prisajedinjenju Srbiji. Bilo je to istog dana kada su hrvatski redarstvenici ušli na Plitvice.

PRVA RATNA FAZA – SRPSKA SAMOODBRANA

Plitvice - Dana 31. marta 1991. godine, hrvatski redarstvenici, kamuflirani u goste, ulaze na Plitvice. U pokušaju da "prepadom iznutra" savladaju krajijske teritorijalce, koji su se odranije nalazili na Plitvicama, dolazi do uzajamnog puškaranja. U ovom sukobu su poginula dvojica ljudi, Josip Jović, hrvatski redarstvenik i Rajko Vukadinović, teritorijalac Krajine.

Ovaj događaj se po mnogim izvorima uzima kao početak rata u Hrvatskoj.

Ovim događajem ušlo se u prvu ratnu fazu, koja će potrajati do ulaska JNA u rat, krajem avgusta 1991. godine. Karakteristično je za ovu fazu da su u borbama učestvovali hrvatski redarstvenici i ZNG-e i srpske oružane grupe organizirane isključivo po teritorijalnom principu, te po pokušajima JNA da arbitrira stvarajući tampon zone među sukobljenim stranama.

Krajijske vlasti su "plitvički događaj" iskoristile tako što su narednog dana donijeli odluku o prisajedinjenju SAO Krajine Srbiji. A kada je Hrvatska, nakon smirivanja situacije na Plitvicama, odlučila da provede referendum o statusu RH (19. maja) i Krajijsko rukovodstvo donosi odluku o provođenju referenduma o prisajedinjenju Srbiji i "za ostanak u Jugoslaviji sa svima koji to žele". Drugi srpski referendum je proveden 12. maja.

Početkom maja, uoči srpskog i hrvatskog referenduma u Hrvatskoj, hrvatska policija pokušava da uspostavi vlast i kontrolu u istočnim srpskim regijama. Dolazi do sukoba u Borovu Selu 2. maja, a istog dana pokrenut je rušilački pohod na Srbe i srpsku imovinu u Zadru.

Borovo Selo - Vjerujući da još može doći do pomirenja, Srbi iz ovog sela pristaju na pregovore sa predstavnicima MUP-a Hrvatske, a u znak dobre volje sklanjaju barikade na ulazu u selo. Hrvati u dogovoreno vrijeme ulaze u selo ali sa dva autobusa, dva terenska i jednim osobnim vozilom, punim MUP-

ovaca, i umjesto da pregovaraju, otvaraju vatru na sve strane. Srbi odgovaraju na vatru. Padaju žrtve i sa jedne i sa druge strane.

Neki izvori upravo ovaj događaj uzimaju kao početak rata u Hrvatskoj.

Zadar - U ovom gradu je 02. maja 1991. godine, u rušilačkom pohodu "samoorganizovana grupa građana", nepogrešivo uništila (opljačkala i demolirala) poslovne objekte čiji su vlasnici bili Srbi (54) ili firme sa područja Srbije (19). Istoga dana u prigradskom naselju Bibinje opljačkano je pa zapaljeno 32 privatne kuće, čiji su vlasnici takođe, Srbi.

Hrvatski predsjednik 5. maja na skupu u Trogiru kod Splita poziva "hrvatski narod na pobunu protiv JNA", a već slijedeći dan u Splitu dolazi do masovnih demonstracija u kojima ginu vojnici JNA.

Bio je to ujedno i znak za početak "lova" na Srbe koji su se zatekli van granica omeđenih srpskim barikadama. Sve je veći broj psihičkih i fizičkih maltretiranja, miniranja kuća, odvođenja na "informativne razgovore" bez povratka i pojedinačnih likvidacija:

Vukovar - Sa šireg područja Vukovara (Vukovar, Borovo, Borovo selo i Borovo naselje) u periodu od 1. jula do 19. novembra 1991. godine pripadnici MUP-a i ZNG odveli su na "informativni razgovor" oko 40-ak lica srpske nacionalnosti i od tada im se gubi svaki trag.

Sarvaš - Dana 2. avgusta 1991. iz ovog sela pripadnici ZNG-a RH odveli su 9 lica srpske nacionalnosti i od tada im se gubi svaki trag.

Caprag - Gradusa - Dana 22. avgusta 1991. godine, u ranim jutarnjim satima, pripadnici MUP-a i ZNG-a RH "protutnjali" su kroz srpska banijska sela Trnjane, Čakale, Kinjačku, Bestrmu, Blinski Kut, Blinsku Gredu i Brđane, pucajući u sve što je bilo budno i što se kretalo i tom prilikom ubili 15 ljudi.

Sisak - U Sisku i okolnim mjestima u ljeto i jesen 1991. godine likvidirano je najmanje 33 lica srpske nacionalnosti, a tijela desetorice do danas nisu pronađena. Ljudi su ubijani u kućama, na ulici, na radnim mjestima, a najčešće odvođeni na unaprijed pripremljena mjesta gdje su mučeni i na kraju likvidirani.

Pod tim raznim vidovima pritisaka Srbi su napuštali Hrvatsku, posebno urbane centre i sklanjali se "iza barikada" u Krajinu, gdje su im se i nalazili korjeni. Radilo se o stihijskom bježanju od zla koje je već bilo na djelu, ali i o velikom broju ljudi.

U toku 1993. godine Komeserijat za izbjeglice RSK evidentirao je oko 120.000 izbjeglica iz Hrvatske, a najveći broj je izbjegao upravo u toku 1991. godine.

Na globalnom nivou odnosa na prostoru bivše Jugoslavije presudnu ulogu odigrale su odluke Slovenije i Hrvatske od 25. juna 1991. godine o proglašenju "potpune državne nezavisnosti". Iako je međunarodna zajednica ove odluke ishitreno "ozakonila" krajem 1991. i početkom 1992. godine, one

su otvorile put ratnom požaru na tlu tadašnje Jugoslavije. U tom ratnom požaru našli su se i Srbi u trima autonomnim oblastima, koje su objedinili u RSK 19. decembra 1991. godine.

DRUGA RATNA FAZA – KRAJINA POD ZAŠTITOM JNA

Napadom na hrvatsko selo Kijevo, kod Knina, krajem avgusta 1991, JNA se definitivno priklanja jednoj od zaraćenih strana - srpskoj. Povod za ovu akciju i kasniju intervenciju jedinica JNA na drugim pravcima, bilo je blokiranje kasarni i vojnih skladišta u hrvatskim gradovima. Rat ulazi u novu fazu, koju karakterišu velike žrtve i razaranja. Ona će biti okončana završetkom vukovarske bitke 20. novembra 1991. godine.

Nakon ulaska u Kijevo jedinice Kninskog korpusa su ubrzo ušle u Vrliku i stigle nadomak Sinja, a krajem avgusta i početkom septembra izbijaju na most kod Šibenika i okružuju Zadar, dok na ostalim pravcima JNA stiže na prilaze Gospiću, Karlovcu, Osijeku ... Hrvatska strana odgovara pojačanim napadima na kasarne JNA, hapšenjem Srba po gradovima i prvim masovnim zločinima.

Pakračka poljana - Masovne likvidacije Srba u Marinom selu i Pakračkoj poljani počele su 9. oktobra 1991. godine, kada je u ovim naseljima stvoreno više malih logora smrti. Najgori su bili logori "Ribarska koliba" u Marinom selu i "Stara ciglana" u Pakračkoj poljani. U periodu od 11. oktobra 1991. - 29. marta 1992. godine likvidirano je, prema Veritasovim podacima, oko 300 Srba. Većina ubijenih potiče iz zapadno-slavonskih naselja, zatim sa teritorije opština Garešnica, Kutina, Bjelovar i Zagreb. Sva ova naselja, izuzimajući manji dio Pakraca, nalazila su se van područja u kojima se srpsko stanovništvo oružjem suprostavilo nasilju hrvatskih oružanih formacija. Poslije hapšenja bez sudskog naloga, Srbi su dovođeni u Marino selo i Pakračku poljanu pojedinačno ili u manjim grupama, i odmah po dovođenju likvidirani ili, rjeđe, zatvarani u logore. U logorima su zadržavani nekoliko dana i poslije strahovite torture, ukoliko nisu podlegli mukama, odvoženi na stratište i tamo likvidirani.

Gospić - 10. septembra 1991. - Paravojne formacije MUP-a i ZNG izvršile su grupisanje ljudstva oko kasarne Narodni heroj "Staniša Opsenica" i vojnih objekata "Kanjiža", "Podoštra" i "Objekta 3". 13. septembra 1991. - Vojnim objektima isključena, struja, voda i telefon, te onemogućen dotur hrane. Istovremeno, otpočeo je silovit napad na kasarnu i garnizonske objekte. Vozilo koje je prevozilo hranu za vojnike u Ličkom Osiku, iako je bio dogovoren bezbedan prolaz, izrešetano je na drugoj barikadi. Ubijen je zastavnik Bačić Nikola zv. "Barba", a vozač teško ranjen. Istog dana u dejstvima sa bolnice i crkve, u krugu kasarne ubijeni su kapetan Ostojić Miodrag i poručnik Mazinjanin Duško, te ranjeno 6 vojnika.

Dana 16/17. oktobra 1991. - Iz skloništa zgrade zv. "uglovnica" naoružani i pod maskama upali pri-

padnici MUP-a i ZNG-a - Rožić Milan zv. "Ruka", Matija Martin zv. "Ifan", Bolf Željko, Žigić Željko i Petri Miroslav, te odveli u nepoznatom pravcu i likvidirali 34 civilna lica srpske nacionalnosti. U toku ova dva dana iz Gospića i Karlobaga odvedeno je 123 lica. 25. decembra 1991. - Patrolirajući "ničijom zemljom" pored sela Široke Kule pripadnici TO i JNA našli ugljenisana tijela 15 muškaraca i 9 žena. Identifikacija je vršena na pravoslavnom groblju u Širokoj Kuli u vremenu od 29. do 31. decembra 1991. godine. Od 24 leša ukupno identifikovano 19 lica koji su nestali u Gospiću (2 iz Karlobaga) oktobra mjeseca.

Karlovac - Dana 21. septembra 1991. godine pripadnici MUP-a i ZNG na mostu preko rijeke Korane, zaustavili su dva motorna vozila u kojima su se prevozila 25 pripadnika JNA iz kasarne "Mekušje" u kasarnu "Logorište" u Karlovcu. Odmah po predaji oružja, jedna grupa zarobljenika odvedena je sa mosta, a drugoj grupi, u kojoj je bilo 17 vojnika (uglavnom rezervista iz Krnjaka), naređeno je da legnu na kolovoz sa rukama na potiljku i licem okrenutim prema asfaltu. Uslijedilo je neviđeno izživljavanje. Trinaestorica su likvidirani (najprije pucanjem po nogama, pa klanjem, lomljenjem kostiju, odsjecanjem ušiju i udova). Trojica su se spasili skokom u rijeku a jedan se izvukao ispod mrtvih drugova.

Zadar - Šibuljine - Dana 23. oktobra 1991. godine u Zadru, u zgradi osnovne škole pretvorenoj u zatvor za Srbe, Hrvat Ive Vukić ubio je iz pištolja Dragana Poljaka i Željka Štrbu, a teško ranio Marka Štrbu koji je dan kasnije umro u zadarskoj bolnici. Svi ubijeni su iz srpskog sela Šibuljine, koje se nalazi na jadranskoj obali, a zatvoreni su sa ostalim mještanima pod sumnjom da su "pripadnici neprijateljskih vojnih formacija".

Paulin Dvor - Osijek - Mješteni Paulin Dvora nisu uzeli oružje u ruke jer su dobili garancije Hrvata iz susjednih sela da im se neće ništa dogoditi ako budu lojalni novouspostavljenoj hrvatskoj vlasti. Međutim, kada su u selo, početkom novembra, došle pojačane hrvatske snage, sve su ih smjestili u dvije kuće, odakle su mogli izaći da nahrane svoju stoku po jedan sat ujutro i uveče. Noću, 11/12. decembra 1991. godine likvidirani su svi oni, njih 19 koji su bili smješteni u kući broj 51. Ujutro u toj kući nije bilo ni živih ni mrtvih, samo krv po cjeloj zgradi. Istog dana između 13 i 14 sati, ova kuća je minirana i srušena sa zemljom. Do sada je pronađen samo leš Vujnović Dare, a o ostalima ni traga ni glasa.

Navedeni primjeri služe kao ilustracija stradanja Srba u krajevima pod kontrolom nove "demokratske" hrvatske vlasti. Ovako je bilo i u mnogim drugim mjestima i krajevima širom Hrvatske. Razlike su samo u finesama i u broju žrtava.

JNA ratuje po principu "kreni - stani", što je očito bilo posljedica dogovorenih primirja. U oktobru se JNA počinje povlačiti iz Slovenije. I Hrvatska za povlačenje JNA s njene teritorije određuje rok do 10. novembra 1991. godine.

Neodlučnost saveznog, vojnog i političkog vrha, pritisci međunarodne zajednice i Haškom konferencijom internacionalizovano pitanje rješavanja krize na prostoru Jugoslavije, rezultirali su donošenjem odluke o "povlačenju vojne efektivne iz Hrvatske". Srbima u Krajini je objašnjavano da "povlačenje vojnih efektivna" znači samo njihovo prebacivanje istočno od tadašnje linije razdvajanja sukobljenih strana, a koja će najvećim dijelom postati zapadna granica RSK. To se međutim neće odnositi na šire područje Zapadne Slavonije, gdje je povlačenjem JNA, srpsko stanovništvo ostalo bez zaštite, izuzev u Okučanima i dijela Pakraca, pa dolazi do prvog velikog *egzodusa Srba iz Zapadne Slavonije*.

Desetine hiljada Srba na traktorima i konjskim zapregama napustila je područje Daruvara, Grubišnog polja, Podravske Slatine i manjeg dijela Pakraca, gdje su inače predstavljali većinsko stanovništvo. Prema podacima Oblasnog vijeća Zapadne Slavonije iz avgusta 1992. godine, u razdoblju od juna 1991. do trećine avgusta 1992. godine, hrvatske vlasti i njene oružane formacije potpuno su etnički očistile 193 naselja (10 gradskih i 183 seoska), u kojima je uništena većina kuća i imovine, a uništeno je ili oštećeno 27 pravoslavnih hramova, dok je prema do tada prikupljenim i evidentiranim podacima, pomenuto područje i dijelove opštine Novska, Orahovica i Virovitica, zbog hrvatskog terora i pritiska, napustilo 52.320 Srba (u konačnom izvještaju spominje se 60 do 70 hiljada Srba).

JNA je, praktično, ratovala sa političkim, a ne vojnim prilikama na ratištu.

Krajem 1991. godine postaje sve aktuelniji Vensov plan, po kome, kako će se ubrzo ispostaviti, JNA mora da se povuče iz Hrvatske, ali ne iza linije razdvajanja sukobljenih strana, kako je u početku uporno ponavljano, nego iza "avnojevske" granice Hrvatske, kao što je i učinjeno. Iz Beograda je stiglo još jedno obećanje od člana predsjedništva SFRJ Branka Kostića koji izjavljuje da će JNA intervenirati u roku od 48 sati ako Hrvatska napadne Krajinu.

Početkom 1992. godine otpočinje prva mirovna međufaza srpsko-hrvatskog rata. Zaštitu mira i stanovništva preuzimaju međunarodne snage - UNPROFOR.

TREĆA RATNA FAZA - SRBI POD ZAŠTITOM UN-A

Paralelno sa Haškom konferencijom o Jugoslaviji pokrenuta je inicijativa za posredovanje međunarodnih snaga u očuvanju mira i kontroli potpisanih primirja. Dana 2. januara 1992. godine S. Milošević, F. Tuđman i V. Kadijević su dali svoju saglasnost na konačnu verziju Vensovog plana i potpisali 15-ti po redu sporazum o primirju.

Savjet bezbjednosti UN-a 21. februara 1992. godine usvaja rezoluciju broj 743, kojom je ozvaničen Vensov plan i definitivno otvoren put za dolazak

zaštitnih snaga UN (UNPROFOR) u Hrvatsku. Ovaj plan nije prejudicirao političko rješenje Jugoslovenske krize.

Ispostavilo se da su, po tom planu, zapadne granice zaštitnih zona UN-a administrativne granice opština Dalmacije, Like i Korduna i da je izvan toga područja ostavljeno oko 180 srpskih sela sa oko 55.000 Srba, koji su se referendumom iz maja 1991. godine izjašnjavali i za izdvajanje iz hrvatskih, odnosno za pripajanje srpskim opštinama u sastavu SAO Krajine. Pošto su ta sela bila istočno od linije razdvajanja sukobljenih strana, njihov položaj je doveden u pitanje.

Vensov plan je, praktično, od njegovog osnivanja bio na stalnim iskušenjima. Samo do kraja 1992. godine evidentirano je nekoliko stotina slučajeva kršenja primirja i Vensovog plana, od kojih se navode oni koji se mogu okarakterisati kao agresija:

Nos Kalik - Dana 3. aprila 1992. godine, ujutro, oko pet sati, hrvatska vojska izvršila je napad na krajinjsko (čisto srpsko) selo Nos Kalik, opština Šibenik, smješteno u međurječju Čikole i Krke. Ubijena su 2 mladića i jedna starija žena, troje ranjeno a 23 vojnika zarobljena, koji su, nakon teških tortura (najčešće i najviše stavljanje na sturju od poljskog telefona) u zatvorima RH, razmjenjeni 22. maja 1992. godine u Lipovcu kod Šida. Svi ostali mještani Nos Kalika stavljeni su u kućni pritvor a poslije hrvatskog napada na Miljevački plato odvedeni u logor na ostrvo Obonjan kod Šibenika. Selo Nos Kalik, koje je brojalo oko 60 kuća i oko 100 žitelja, više ne postoji. Nema ni kuća ni ljudi.

Miljevački plato - Dana 21. juna 1992. godine hrvatska armija je napala položaje srpske teritorijalne odbrane na Miljevačkom platou u blizini Drniša, u ružičastoj zoni, južno od sektora Jug i napredovala je nekoliko kilometara.

Tužan epilog ovog mučkog napada, koji se odigrao pred očima UNPROFOR-a, je 40 poginulih srpskih teritorijalaca i 17 zarobljenika. Po završetku vojničke akcije započinje krvavi pir hrvatskih vojnika. Oni, umjesto da tijela poginulih vrate porodicama, naređuju srpskim zarobljenicima, pod prijetnjom smrti, da ih bacaju u krašku jamu u predjelu Ljut u blizini zaseoka Bačić. Poslije tijela, u jamu je nabacano gломazno smeće. Dva mjeseca nakon agresije, hrvatske vlasti dopustile su ekspertske međunarodnoj ekipi pristup leševima srpskih vojnika. Identifikacija je potrajala još dva mjeseca, a unatoč najsavršenijim metodama, dvanaest tijela ostalo je neidentifikovano. Zarobljenici su, nakon tortura u zatvorima Kuline u Šibeniku, Lora u Splitu i Kerestinac u Zagrebu, razmjenjeni u Nemetinu 14. avgusta 1992. godine.

Rezolucijom Savjeta bezbjednosti UN-a 762 od 26. juna 1992. godine istaknut je zahtjev da se hrvatske snage povuku iz zaštićene zone UN na Miljevačkom platou (nikad nije realizovano), proglašene su "ružičaste zone" i odlučeno je da se formira zajednička komisija od predstavnika Hrvatske, Krajine i UNPROFOR-a za provođenje Vensovog plana, ali je propisana i "restauracija hrvatske vlasti"

u ružičastim zonama.

Krajem 1992. godine počela je, po fazama, realizacija demilitarizacije UNPA zona i povlačenje hrvatske artiljerije u dubinu teritorije Hrvatske. Krajinska TO, kako se još zvala iako je 16. oktobra bilo proglašeno formiranje SVK, demilitarizovana je, a teško naoružanje je stavljeno u skladišta, pod kontrolu mirovnih snaga UN-a.

U jeku realizacije Vensovog plana i rezolucije 762, iskoristivši zaokupljenost međunarodne zajednice i Srbije sa situacijom u BiH, Hrvatska je ponovo napala Krajinu.

Maslenička operacija - Dana 22. januara 1993. godine hrvatska vojska napada RSK na jugu i kreće iz Zadra u pravcu Benkovca i Obrovca, a iz Sinja prema Vrlici. Zahvaljujući braniocima Krjaine i brzom dolasku dobrovoljaca iz Srbije i RS, front se nakon desetak dana stabilizovao, a napad je iskorišten i za preuzimanje teškog naoružanja iz skladišta, što je učinjeno i na čitavoj teritoriji RSK osim Zapadne Slavonije. Hrvatska je uspjela da zauzme nekoliko desetina kvadratnih kilometara u Ravnim Kotarima i da preuzme kontrolu nad branom i hidroelektranom Peruča, zapadno od Sinja. U agresiji su najviše stradala tri srpska sela Islam Grčki, Kašić i Smoković, a Srbi iz etnički mješovitih sela Murvica, Crno, Zemunik Gornji, Poljica i Islam Latinski prognani su ili ubijeni, kao i oni iz gore pomenutih naselja. Njihova imovina je uništena, crkve porušene. Tamo se desilo etničko čišćenje i Srba više nema. Uz pravoslavnu crkvu u Smokoviću bile su oštećene one u Islamu Grčkom i Kašiću. U ovoj agresiji, poginulo je 326 vojnika i civila a u zbjegovima je umrlo 165 civila. Osam lica se još uvijek vodi na listi nestalih.

Januarski napad je, kada se radi o Vensovom planu u Krajini, pokazao tri bitne stvari: UNPROFOR nije bio garant mira i zaštite srpskog stanovništva, što se tada počelo pravdati karakterom njegovog mandata (nije ovlašten za upotrebu oružja), drugo, SRJ je pokazala da nema namjeru da vojno interveniše u slučaju hrvatskih napada, kao što je bilo obećano iz Beograda i treće, Hrvatska je dobila međunarodnu podršku za reintegraciju Krajine.

Rezolucija Savjeta bezbjednosti UN-a 802 od 25. januara 1993. godine, koja je donesena povodom hrvatskog napada na jug Krajine, sadržavala je odredbu, i to u prvoj tački, da se hrvatske snage povuku i omoguće mirovnim snagama UN-a da ponovo preuzmu kontrolu nad zauzetim područjem. Takođe je od sukobljenih strana traženo da nastave pregovore i da krajinska vojska vrati teško naoružanje u skladišta. Hrvatska je inzistirala na razoružanju SVK, a vlasti RSK na ispunjenju prve tačke rezolucije. Nije realizovano ni jendo ni drugo, a sporazum o primirju je sklopljen tek u junu mjesecu u Erdutu. Kada se očekivalo da će početi njegova primjena, Hrvatska je ponovo napala Krajinu.

Medački džep – Dana 9. septembra 1993. godine Hrvatska vojska je iznenada izvršila agresiju na srpska podvelebitska sela tzv. Medački džep, južno i

jugoistočno od Gospića, koja su se već osamnaest mjeseci nalazila pod zaštitom Ujedinjenih nacija. Poslije snažne artiljerijske pripreme uslijedio je tenkovsko-pješadijski napad na Divoselo, Čitluk i Počitelj. Srpski narod, vojska i policija su vjerovali u djelotvornost UNPROFOR-a, pa je i zbog te opuštenosti agresor brzo ovladao navedenim prostorima. Hrvatska vojska je u nastupanju pljačkala, palila, rušila kuće, ubijala i masakrirala civile, vojnike i milicionere.

U ovoj agresiji ukupno nestalih i poginulih je 88 Srba. Među njima je 46 vojnika i 42 civila, od čega 17 žena. Hrvatska strana je 17. septembra 1993. godine predala srpskoj strani 51 leš, a 23. septembra još jedan. U ovoj akciji ranjenika uopšte nije bilo. Upravo ta činjenica i rezultati pregleda tijela na srpskoj strani (razbijene lubanje, mnogobrojne prostralne rane iz neposredne blizine) upućuju na zaključak da se radilo o sistematskom ubijanju zarobljenih i ranjenih. Pripadnici UNPROFOR-a su, nakon što su u direktnoj borbi ušli u ovo područje, izvukli još 18 leševa, od kojih je većina bila izmasakrirana (odsječeni pojedini dijelovi tijela) ili zapaljeni (za života bacani u vatru). Dva leša su izvukli pripadnici SVK, a jedan leš je pronađen u aprilu 1995. godine. Još se uvijek 16 lica nalazi na spisku nestalih (jedan leš kojeg su Hrvati predali ostao je neidentifikovan). Sva tri sela su opljačkana a zatim srušena sa zemljom. General Žan Kot je 19. septembra 1993. godine, po obilasku ovih sela, izjavio: "Nisam našao znakove života, ni ljudi ni životinja u nekoliko sela kroz koja smo prošli. Razaranja je potpuno, sistematsko i namjerno."

U međuvremenu je Savjet bezbjednosti UN usvojio Rezoluciju 815 od 31. marta 1993. godine, koja se bavila problematikom provođenja Vensovog plana, u kojoj je prvi put nedvosmisleno napisano da su UNPA zone "integralni dijelovi Hrvatske". Bio je to i formalni kraj Vensovog plana i priče da se njegovom primjenom ne prejudicira političko rješenje.

Krunska rezolucija usvojena je 5. oktobra 1993. godine pod rednim brojem 871 sa kojom se izražava "riješenost da se obezbjedi poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta RH".

Gotovo godinu dana poslije potpisivanja Erdutskog mirovnog sporazuma iz jula mjeseca 1993. godine, Krajina i Hrvatska postigle su sporazum o primirju 29. marta 1994. godine u Ruskoj ambasadi u Zagrebu. Ovim sporazumom prihvaćeno je rješenje da se prekid vatre poštuje "na svim linijama dodira onakvim kakve postoje između strana dana 24. marta 1994. godine". Ova linija je postala "demarkaciona" i kada je riječ o uslovima razdvajanja oružanih snaga i povlačenja teškog naoružanja u dubinu vlastitih teritorija.

Zagrebačkim sporazumom o primirju otvoren je prostor za pripreme druge pregovaračke faze o ekonomskim odnosima. Konačna verzija sporazuma o normalizaciji ekonomskih odnosa parafirana je u Kninu i Zagrebu početkom decembra, a 19. decembra 1994. godine, otvoren je autoput Zagreb - Okučani - Lipovac.

Savjet bezbjednosti 12. januara 1995. donosi

Rezoluciju 970, kojom se na još 100 dana produžava djelomična suspenzija sankcija SRJ, a odredbama treće tačke ove rezolucije stvaraju se uslovi i za ekonomsku blokadu Krajine.

Dana 30. januara 1995. godine američki ambasador dolazi u Knin u namjeri da uruči "Plan Z- 4" krajinskim Srbima, koji odbijaju da ga prime i uzmu u razmatranje dok se ne odredi daljnja sudbina UNPROFOR-a. Iz istog razloga vlasti u Krajini su odlučile da prekinu i pregovore o realizaciji sporazuma o ekonomskim odnosima.

Savjet bezbjednosti rezolucijom 981 od 31. marta 1995. godine produžuje ostanak snaga UN, ali pod izmjenjenim nazivom UNCRO i promjenjenim mandatom (za provođenje dosadašnjih rezolucija, ekonomskog sporazuma i kontrole granica sa BiH i SRJ).

Zbog incidenta na benzinskoj pumpi kod Novske, Martić je 28. aprila 1995. godine donio odluku o privremenom zatvaranju autoputa kao preventivnu mjeru, a Hrvatska je, koristeći upravo tu činjenicu, 1. maja, ponovo, po više puta oprobanoj receptu, izvršila novu agresiju na Krajinu, odnosno na srpsku oblast Zapadna Slavonija.

Blijesak - Toga dana, umjesto hrvatskih automobila, autoput su "otvorili" hrvatski tenkovi, pogazivši istovremeno i dogovor postignut 26. aprila da se razgovori o nastavku realizacije ekonomskog sporazuma održe 15. maja i sporazum o otvaranju autoputa koji je prethodnog dana postignut u Zagrebu.

Od oko 15.000 Srba, koliko ih je u vrijeme agresije živjelo u srpskoj Zapadnoj Slavoniji, za samo 36 sati ubijeno je ili nestalo, prema dosad verifikovanim podacima, 284 čovjeka, od čega 57 žena i osmoro djece. Hrvati su pokupili i pokopali 168 ubijenih Srba, najviše pod oznakom "nepoznat", a o ostalim do danas nema ni traga ni glasa. Oko 1.450 pripadnika Srpske vojske Krajine je zarobljeno, većina na prevaru uz pomoć zaštitnih snaga UN, od kojih se 25 još nalazi u hrvatskim zatvorima optuženih ili osuđenih za djela ratnog zločina. Civilni koji nisu mogli ili nisu željeli napustiti svoja ognjišta, ako su imali sreću da prežive, smješteni su u logore za civile, a za to vrijeme srpska imanja su opljačkana, opustošena i uništena. Uskoro su i ovi civilni, uz pomoć zaštitnih snaga UN i humanitarnih organizacija, preveženi u RS i SRJ. Prema evidencijama međunarodnih organizacija, na ovom području u oktobru 1995. godine bilo je oko 800 Srba.

Riječ je o dugo i detaljno pripremaoj akciji (Janko Bobetko u svojoj knjizi *Sve moje bitke* navodi da su svi dokumenti za ovu akciju bili završeni 5. decembra 1994. godine) u koju se uklapa incident od 28. aprila, a zatvaranje autoputa je iskorišteno kao opravdanje pred međunarodnom javnošću za vojnu operaciju. Međunarodna zajednica nije uvela nikakve sankcije prema Hrvatskoj. Savjet bezbjednosti rezolucijom 994 od 17. maja 1995. godine zatražio je od Hrvatske da povuče svoje snage iz zone pod zaštitom UN-a, a od sukobljenih strana da se povuku iz zone razdvajanja uspostavljene tzv. Zagrebačkim sporazumom o primirju iz 1994. godine. Rezolucija nije imala ultimativan karakter niti je propisivala

kaznene mjere u slučaju da Hrvatska ne ispoštuje obaveze.

Vlada RSK, izabrana 28. jula, istog dana daje punu podršku "svim mirovnim naporima međunarodne zajednice i SRJ da se mirnim putem, pregovorima, nađe rješenje političke krize na prostoru bivše Jugoslavije". Podržan je i odlazak krajinske delegacije na pregovore koji su početkom avgusta trebalo da se održe u Ženevi. Istog dana (28. jula) hrvatske snage su ušle u Bosansko Grahovo i Glamoč, a kninski dio RSK je ostao bez vitalne komunikacije sa Banjalukom i Beogradom. Krajinska delegacija je 2/3. avgusta u Ženevi pristala na nastavak realizacije ekonomskog sporazuma i na početak pregovora o rješavanju političkih odnosa sa Zagrebom. Međutim, umjesto pregovora, Hrvatska ponovo napada na RSK, realizujući tako već ranije donesenu odluku.

Oluja - Četvrtog avgusta 1995. godine hrvatske oružane snage (138.500 vojnika), u sadejstvu sa snagama Hrvatskog vijeća odbrane (HVO) i V Korpusa armije BiH, izvršile su agresiju na Srpsku oblast Krajina (sjeverna Dalmacija, Lika, Kordun i Banija). Ovu agresiju hrvatska vojska je izvela uz odobrenje i podršku NATO (američki generali su obučili i naoružali hrvatsku vojsku uprkos embarga na uvoz oružja na područje bivše Jugoslavije, a avijacija NATO bombardovala je uoči agresije srpske radarske sisteme na Plješevici i raketne sisteme u blizini Knina). Bila je to do tad najjača agresija na Krajinu. Poslije jake artiljerijske pripreme istovremeno po prvim linijama i po svim naseljima (samo je na Knin, u roku od 24 sata, prema podacima UNCRO-a, bačeno preko 2.500 raznih granata), u napad je krenulo 138.500 vojnika HV i HVO, uz podršku avijacije koja je bombardovala izbjegličke kolone čak i na prostoru RS.

Za nekoliko dana neravnopravne borbe slomljen je otpor Srpske vojske Krajine (oko 30 hiljada vojnika). Narod zapadne Krajine, poučen "istorijskim iskustvom", kreće u dotad najveću srpsku "seobu", na istok braći po vjeri i naciji. U izbjegličkoj koloni našlo se preko dvjesto hiljada ljudi.

Hrvatski vojnici (a za njima nisu zaostajali ni muslimanski) nad Srbima sa kojima su došli u kontakt, upotrebljavali su već toliko puta isprobane metode likvidacija (klanja, masakriranja, bacanja u jame, spaljivanja, metak u potiljak...) ali i neke nove metode (zamrzavanje i spaljivanje hemikalijama). Na evidenciji VERITASA nalaze se imena 1.791 poginulih i nestalih Srba iz ove akcije i poslije, od čega 996 civila, a među njima 449 žena i 11 djece. Oko 1.500 pripadnika SVK preživjelo je zarobljavanje, od kojih se 30 još nalazi u hrvatskim zatvorima, optuženih ili osuđenih za djela ratnog zločina. Oko 3.200 starih i nemoćnih, koji nisu htjeli ili nisu mogli napustiti ognjišta, na silu su internirani u logore za civile. Krajina je opustošena, opljačkana pa porušena i zapaljena. (Vojni posmatrači UN-a u oktobru 1995. godine, evidentirali su samo u sektoru Jug 22.000 porušenih objekata). Nisu bili pošteđeni ni crkveni, kulturni, istorijski srpski, kao ni antifašistički, spomenici. U oktobru 1995. godine prema popisu MKCK, u zapadnoj Krajini "vegetiralo" je 8.444 lica, uglavnom starih i nemoćnih, od kojih oko 2 hiljade ne-Srba.

Savjet bezbjednosti UN rezolucijom 1009 od 10. avgusta 1995. godine "snažno osuđuje vojnu ofanzivu velikih razmjera koju je započela vlada RH u avgustu 1995.", ali su izostale, i ovoga puta, bilo kakve kaznene mjere protiv agresora.

Predsjednik RH F. Tuđman 15. januara 1996. godine u Hrvatskom saboru konstatuje: "Uspješnim izvođenjem akcije Oluja za svagda je riješen glavni unutrašnji problem hrvatske države".

KRAJ KRAJINE

Dana 12. novembra 1995. godine potpisan je Sporazum o Sremsko - Baranjskoj oblasti u Zagrebu i Erdutu. Sporazumom su određena pravila za prelazni period od 12 mjeseci, koji može da se produži najviše za još jedan period istog trajanja. Rezolucijom Savjeta bezbjednosti 1037 od 22. novembra 1995. godine, potvrđeno je da su "teritorije Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema poznate pod nazivom 'Sektor istok', sastavni dio RH". Istog dana usvojena je Rezolucija Savjeta bezbjednosti UN kojom se suspenduju sankcije protiv SRJ.

Bio je to plod Mirovnog sporazuma koji su 21. novembra u Dejtonu potpisali Slobodan Milošević, Franjo Tuđman i Alija Izetbegović o ustavnom uređenju BiH i teritorijalnom razgraničenju Republike Srpske i Muslimansko - Hrvatske Federacije. Bio je to i kraj Krajine.

U januaru 1998. godine, po prestanku misije UNTAES-a, hrvatska vlast preuzima potpunu kontrolu nad SBO. Prema podacima ZVO, od početka 1996. do kraja 1998. godine, SBO je, od ukupno 128.316 stanovnika, napustilo 77.316 lica srpske nacionalnosti. Prema istim izvorima, u avgustu 1999. godine, u ovoj oblasti živi oko 48.000 Srba, s tendencijom iseljavanja.

POGINULI I NESTALI SRBI SA PODRUČJA RH I BIVŠE RSK

Verifikovani podaci

VERITAS je do sada (septembar 1999. godine) verifikovao (*vidi T/I i T/II*) 6.059 poginulih i nestalih lica sa područja RH i RSK, uglavnom srpske nacionalnosti (jedan manji broj su drugih nacionalnosti, a živjeli su ili ratovali sa Srbima u RSK). Među njima je 5.301 muškarac (87,5%) i 758 žena (12,5%), među kojima i 28 djece, starosti do 14 godina. Među poginulim i nestalima je: 3.805 vojnika, 140 policajaca, 1.813 civila (30%) i 301 nepoznatog statusa. Najviše ih je poginulo ili nestalo 1991. godine (2.244) a zatim 1995. godine (2.101). Najviše je poginulih i nestalih, gledajući po regijama, u Sjevernoj Dalmaciji (1.631). Od 1992. do 1995. godine, pod zaštitom UN-a, poginulih i nestalih je 3.758 (62%).

Neverifikovani podaci

Nažalost, ovaj verifikovani spisak poginulih i nestalih nije konačan. Trenutno je kod VERITASA u postupku verifikacije 446 lica, za koja postoji velika vjerovatnoća da su takođe poginuli ili nestali na

području RH i RSK. Među njima je 341 lice iz prve ratne godine i 105 iz zadnje ratne godine, tj. iz akcija "Bljesak" i "Oluja". Postupak verifikacije otežava to što su se: pogibije i nestanci desili na području koje je bilo pod kontrolom (1991) ili okupacijom (1995) hrvatske vlasti; često su stradale cijele porodice ili su njihovi preživjeli članovi porodica ostali u RH, pa ne smiju da ih prijavljuju hrvatskim vlastima; ili su se preživjeli članovi porodica iselili u treće zemlje, pa nema ko da ih prijavi ili potvrdi nestanak ili identifikaciju.

Podaci Komisije SRJ za humanitarna pitanja i nestala lica

Na spisku ove Komisije nalazi se 663 lica poginula (95) ili nestala (568) na području RH, najviše u prvoj ratnoj godini, među kojima je najviše pripadnika bivše JNA.

Zbirni podaci

Kada se vrifikovanom spisku poginulih i nestalih (6.059) pribroje i oni koji su u postupku verifikacija (446) i oni sa spiska Komisije Vlade SRJ (663), dobija se broj od 7.168 poginulih i nestalih Srba na području RH i RSK u periodu 1990 – 1998.

Kriterij "predaje posmrtnih ostataka porodic"

Po ovom kriteriju VERITAS pravi razliku između poginulih i nestalih. Ako je porodica preuzela posmrtnu ostatku i potvrdila identifikaciju (konačna identifikacija), lice se svrstava među poginule. U svim drugim slučajevima, bez obzira na informacije o pogibiji, lice je svrstano među nestale. Ovaj kriterij dolazi do punog izražaja upravo u akcijama "Bljesak" i "Oluja".

Tjela poginulih u ovim akcijama hrvatske vlasti su pokupili i pokopali na različitim mjestima po Krajini i RH. Prema zvaničnim dokumentima Komisije Vlade RH za zatočene i nestale, iz akcije "Bljesak" pokopano je 168 leševa, od čega je identifikovano 79, a iz akcije "Oluja" pokopano je 788, od čega je identifikovano 163 leša. Komisija RH dostavila je spiskove identifikovanih iz navedenih akcija. Provjerom ovih spiskova ustanovljen je značajan broj pogrešnih identifikacija, što dovodi u sumnju cjelokupnu identifikaciju hrvatskih službenih organa. Za neidentifikovane poginule Komisija RH do sada je dostavila 669 protokola. Potpuni protokoli sadrže: fotografiju, otisak prsta ili prstiju, podatke o identitetu, statusu, spolu, mjestu i vremenu pronalaska, opis odjeće, obuće i ličnih stvari, te mjestu ukopa leša. Međutim, ima dosta i nepotpunih protokola u kojima nedostaju fotografije (35 iz Oluje), otisci prstiju (523 iz Oluje i 69 iz Bljeska), rjetki su oni u kojima se nalaze opisi ličnih stvari, a opisi odjeće i obuće su vrlo oskudni.

Na osnovu ovih protokola porodice nestalih lica vrše prepoznavanje u prostorijama VERITASA. Do sada je identifikovano 84 lica od članova najuže porodice, dok se 112 vodi kao pretpostavljena identifikacija (lice je prepoznato od komšija, saboraca ili daljnje rodbine). Ovolik broj identifikovanih na osnovu

POGINULI I NESTALI SRBI SA PODRUČJA RH I BIVŠE RSK

T/I

po regionu i vremenu nestanka

R B	REGION	G O D I N A																		UKUPNO		UKUPNO
		1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996		1997		1998		P	N	
		P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N					
1	BANIJA	1	1	263	25	66	5	57	2	28	1	48	365		3		2	1		464	404	868
2	I. SLAVONIJA			459	126	90	12	23	5	3			3		3			1		576	149	725
3	KORDUN	1		101	5	54	1	40	1	5		9	139		6		1		210	153	363	
4	LIKA		1	279	47	87	2	177	21	26		14	454		10	1	6		6	584	547	1131
5	SJ. DALMACIJA	1		231	30	206	7	409	5	55		59	619	2	4		1		1	963	667	1630
6	Z. SLAVONIJA			316	311	56	43	25	4	2		17	265				1	1		417	624	1041
7	HRVATSKA*			6	31	3	9	1	1		3		4		1					10	49	59
8	BIH**			7	4	74	30	4		4	8	45	60		1					134	103	237
9	NEPOZNAT				3		2														5	5
U k u p n o		3	2	1662	582	636	111	736	39	123	12	192	1909	2	28	1	11	3	7	3358	2701	
U K U P N O		5		2244		747		775		135		2101		30		12		10		6059		6059

T/II

po spolu i statusu sa učešćem dječije populacije

R B	REGION	S T A T U S								S P O L						UKUPNO		UKUPNO
		CIVIL		VOJNIK		MILICONER		NEPOZNAT		MUŠKARCI		ŽENE		DJECA		P	N	
		P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N			
1	BANIJA	36	189	413	180	14	6	1	29	452	331	12	73	1	1	464	404	868
2	I. SLAVONIJA	23	71	540	44	4	2	9	32	547	130	29	19	1		576	149	725
3	KORDUN	2	73	190	68	5		13	12	204	118	6	35	1	3	210	153	363
4	LIKA	103	300	426	227	22	2	33	18	532	424	52	123			584	547	1131
5	SJ. DALMACIJA	97	391	783	229	47	7	36	40	935	514	28	153	6		963	667	1630
6	Z. SLAVONIJA	65	370	346	195	2	10	4	49	390	465	27	159	3	7	417	624	1041
7	HRVATSKA*	4	28	4	17	1		1	4	10	48		1			10	49	59
8	BIH**	26	35	89	52	16	2	3	14	112	84	22	19	4	1	134	103	237
9	NEPOZNAT				2				3		5						5	5
U k u p n o		356	1457	2791	1014	111	29	100	201	3182	2119	176	582	16	12	3358	2701	
U K U P N O		1813		3805		140		301		5301		758		28		6059		6059

* obuhvaća područje izvan ratnih dejstava

** poginuli i nestali u sukobima sa HV i HVO u graničnom pojasu ili u aviogranatiranju izbjegličkih kolona u RS

ZLOČINI NAD SRBIMA NA PROSTORU HRVATSKE U PERIODU 90-99

protokola smatra se relativno uspješnim. No, s druge strane mali broj potpunih identifikacija istovremeno ukazuje na manjkavosti protokola (samo jedna fotografija ili je uopšte nema, otisci prstiju se nalaze u manjem broju protokola, šturi i generalni opisi odjeće, obuće i ličnih stvari) i na stanje leševa u vrijeme pronalaska istih (velik broj izgorjelih, poluizgorjelih, raspadnutih, poluraspadnutih, rastrganih, unakaženih i sl.).

Struktura poginulih lica iz protokola po regionima, spolu i statusu

T/III

AKCIJA	STATUS				SPOL			UKUPNO
	CIVIL	VOJNIK	MILIC.	NN	Ž	M	NN	
OLUJA	231	317	3	29	95	460	25	580
BLJESAK	32	49	3	5	11	78	-	89
U k u p n o	263	366	6	34	106	538	25	669

Napomena: Sve oznake iz ove tabele su iz hrvatskih službenih izvora. Status i spol pod oznakom NN odnosi se na potpuno izgorjele, pougljenisane, raskomadane ili raspadnute leševe.

Treba naglasiti da identifikacije na osnovu protokola nisu konačne. One su samo put da porodica dođe do tijela i da se natijelu, nakon ekshumacije, izvrši konačna identifikacija. Konačni cilj ovakvih identifikacija je omogućavanje porodicama da preuzmu posmrtnu ostatku svojih članova i da ih prenesu i sahrane u mjestima po vlastitoj želji. Put do tog cilja nije jednostavan. Hrvatska za sada, bez obzira na zahtjeve porodica poginulih i na pritiske međunarodnih i domaćih humanitarnih organizacija, ne dozvoljava ekshumacije i prenose srpskih leševa.

Po kriteriju "predaje posmrtnih ostataka porodici" na VERITASOVOM verifikovanom spisku (T/I i T/II) nalazi se 3.358 poginulih i 2.701 nestalih. Najviše nestalih je u 1995. godini upravo zbog opisanog slučaja sa postupkom hrvatske strane sa leševima iz akcija "Bljesak" i "Oluja".

Kriterij "registrovani leševi"

Pored poginulih i konačno identifikovanih po prethodnom kriteriju (3.358), VERITAS je do sada registrovao (poznata mjesta ukopa) još 1.328 leševa. Ova brojka se odnosi na 19 leševa iz Pakračke Poljane; 26 leševa koji su pokopani kao neidentifikovani od strane službenih organa RSK, 189 iz "Bljeska" (168 po podacima Komisije Vlade RH za zatočene i nestale i 21 po drugim izvorima) i 1.094 leša iz "Oluje" (788 po podacima Komisije Vlade RH za zatočene i nestale i 306 prema drugim izvorima).

Ako broju poginulih i konačno identifikovanih (3.358) dodamo registrovane leševe (1.328), dobija se broj od 4.686 sigurno poginulih lica sa VERITASOVE liste. Razlika između broja sigurno poginulih (4.686) i ukupnog broja poginulih i nestalih iznosi 1.373, što daje stvarnu brojku nestalih na području RH i bivše RSK sa VERITASOVOG verifikovanog spiska (T/I).

Od 1.328 registrovanih leševa, prikupljeni su

podaci o pretpostavljenim identifikacijama za 550 lica (79 iz "Bljeska" i 163 iz "Oluje", prema podacima Komisije Vlade RH za zatočene i nestale; 112 prema drugim izvorima i 196 pretpostavljenih identifikacija na osnovu protokola).

Kada bi se omogućilo porodicama da preuzmu leševe na koje se odnose pretpostavljene identifikacije i da izvrše konačnu identifikaciju, i ako bi ista bila uspješna, na VERITASOVOJ verifikovanoj listi nestalih ostalo bi još uvijek 2.151 lice.

Neregistrovana mjesta ukopa

VERITAS je prikupio i velik broj informacija o neregistrovanim (mogućim) mjestima ukopa, pojedinačnim i masovnim, pobijenih Srba u svim fazama rata. Međutim, sve ove informacije tek treba provjeriti na licu mjesta.

Po VERITASOVIM podacima jedan broj leševa je uništen namjerno (spaljivanjem i sl.) ili nenamjerno (izgorjeli neregistrovanim (mogućim) mjestima ukopa, pojedini zajedno sa kućama), a jedan broj je skriven i to namjerno (ubačeni u jame, bunare i sl) ili nenamjerno (ostali na nepristupačnim ili manje pristupačnim mjestima, tamo gdje su i stradali). Postoji mogućnost da se kad tad pronađu tijela iz kategorije skrivenih, dok, nažalost, oni iz kategorije uništenih neće se nikad pronaći.

UKUPNE LJUDSKE ŽRTVE NA PODRUČJU RH

Ukupne verifikovane srpske žrtve (poginuli i nestali) iznose 6.059 lica (T/I), odnosno, uzimajući u obzir i spisak Komisije Vlade SRJ za humanitarna pitanja i nestala lica (663), te neverifikovane žrtve sa VERITASOVOG spiska (446), taj broj iznosi 7.168 lica.

Predsjednik RH u "Izvešću o stanju hrvatske države i nacije u 1995. godini", podnesenom na sjednici oba doma Hrvatskog sabora održanoj 15. januara 1996. godine, iznio je podatke o žrtvama na strani Hrvata u RH u "domovinskom ratu 1991-1995.", kako slijedi: 10.668 poginulih, 2.915 nestalih i 37.180 ranjenih, ili ukupno 50.763 poginulih, nestalih i ranjenih, što iznosi 1,4% od ukupnog hrvatskog stanovništva u RH.

Očito da je navedena računica rađena na bazi popisa stanovništva u RH iz 1991. godine, po kojem je, od ukupno 4.784.265 stanovnika, bilo 3.736.356 Hrvata, 581.663 Srba i 106.041 Jugoslavena (podaci statističkog zavoda RH).

Držeći se iste metodologije, bez kategorije ranjenika (to je vrlo rastezljiv i neodređen pojam), proizilazi da su ukupni gubitci u ljudskim žrtvama na strani Hrvata u RH bili 13.583 poginula i nestala (u međuvremenu broj nestalih se smanjio na 1.715 lica, a za tu razliku se broj poginulih povećao) ili 0,36% od ukupnog hrvatskog stanovništva u RH.

Ako se primjeni ista metodologija predsjednika RH iz pomenutog "izvešća" na ljudske žrtve na strani

Srba u RH, koje prema VERITASOVOJ verifikovanoj evidenciji iznose 6.059, a uzimajući kao polaznu veličinu broj Srba u RH po popisu iz 1991 godine (581.663), dolazi se do iznosa od 1,04%, a ako se uzmu u obzir i neverifikovani slučajevi (446) dolazi se do iznosa od 1,1% poginulih i nestalih Srba od ukupnog srpskog stanovništva u RH.

Upoređivanjem ljudskih žrtava na strani hrvatskog i srpskog stanovništva u RH, izvedenoj po istoj metodologiji, proizilazi da su verifikovane srpske žrtve 2,88, a sa neverifikovanim 3,05 puta veće nego hrvatske žrtve. Na strani srpskih žrtava nisu uzimane u gornju računicu nestala i poginula lica na prostoru RH sa spiska Komisije Vlade SRJ za humanitarna pitanja i nestala lica (663 lica) zbog toga što ne raspoložemo podacima o njihovom državljanstvu.

Do sada prikupljeni podaci o poginulim i nestalim licima srpske nacionalnosti na prostoru RH i bivše RSK, nisu i konačni podaci, što znači da ukupne ljudske žrtve srpske populacije na prostoru RH mogu biti samo veće od gore navedenih.

Ljudske žrtve i na strani Hrvata (13.583) i Srba (6.059 + 446=6.505) u RH iznose 20.088 poginulih i nestalih, ili 0,42% od ukupnog broja stanovništva u RH prema popisu iz 1991. godine. Ako među žrtve i na strani Hrvata i Srba u RH uračunamo i poginule i nestale sa spiska Komisije Vlade SRJ za humanitarna pitanja i nestala lica (663), tada broj žrtava (nestalih i poginulih) na području RH iznosi 20.751.

Poginuli i nestali su direktne žrtve rata i kao takve nalaze se na evidencijama neke od sukobljenih strana. Žrtve rata su, međutim, i većina od onih koji pomriješ u izbjeglištvu/progonstvu od tuge i bola za poginulim ili nestalim članom porodice, ili za izgubljenim zavičajem. Njih još niko ne broji i ne popisuje.

ETNOCID JE REALIZOVAN

Ono što nije pošlo za rukom Anti Paveliću za vrijeme NDH, od 1941. do 1945, ostvario je Franjo Tuđman u vremenu 1990–1995. u RH. U tome mu je pomogla međunarodna zajednica, ali i Srbi sa prostora predhodne Jugoslavije svojim nejedinstvom u najkritičnijim momentima svoje istorije.

Pavelićevu formulu za uništenje Srba "jednu trećinu pobiti, jednu trećinu protjerati i jednu trećinu prekrstiti u katoličku vjeru", Tuđman je modifikovao (ne namjerno), tako što je oko 3/4 protjerao, nešto više od 1% pobio, a one što su ostali ili se vratili, još uvijek može prekrstiti, ako već nije to učinio.

Srpska imovina, uključujući i cjelokupnu kulturnu i duhovnu baštinu, je opljačkana, oštećena ili potpuno uništena. U Hrvatskoj se primjenjuje niz diskriminirajućih zakona prema Srbima, koji im otežavaju ili onemogućavaju povrat imovine, ostvarenje stečenih prava, pravo glasa, povratak na ognjišta, sahranjivanje mrtvih, upotrebu pisma, ispovjedanje vjere..., i koji ih svrstavaju u građane "drugog reda".

Tuđmanov režim je Srbe, od konstitutivnog naroda, sveo na minornu, obespravljenu, proganjanu i uplašenu manjinu.

Hrvatska je država u kojoj je najveći grijeh biti Srbini.

Hrvatski etnocid nad Srbima je realizovan, ali ne i okončan.

LITERATURA:

1. VERITASOVE publikacije "*Miljevački plato*", "*Ravni Kotari*", "*Medački džep*", "*Izgon I*" i "*Izgon II*" i *Bilteni 1-4*;
2. Grupa autora "*Činjenice o Zapadnoj Slavoniji*", Pakrac 1992. godine;
3. Srđan Radulović "*Sudbina Krajine*", Dan Graf, Beograd 1996. godine;
4. Ljiljana Pekić "*Predvorje Pakla – Vukovar '91*", NIP "In – press", Beograd 1995. godine;
5. Vojin Dabić i dr. "*Persecution of Serbs and ethnic cleansing in Croatia 1991 – 1998.*", Informacioni centar Srpskog Sabora, Beograd 1998. godine;
6. Mile Paspalj "*Album iz Krajine*", Javnost - Sarajevo, 1996. godine;
7. Svetozar Borak "*Srbi Katolici*", Društvo "Jovan Rašković", Novi Sad 1998. godine;
8. Milan Četnik "*Dopisnice iz Knina*", BIS press, Beograd, 1997. godine;
9. Petar B. Popović "*Spomenari podinarskim hazarima*", NIP "In - press", Beograd, 1998. godine;
10. Slavko Vejnović "*Srbi u dijaspori u prošlosti i sadašnjosti*", Muzej Vojvodine, Novi Sad, 1999. godine;
11. Janko Bobetko "*Sve moje bitke*", Vlastita naklada, Zagreb 1996. godine;
12. Alan Forand "*Pad RSK i posmatračka uloga UN*", Kanada, oktobar 1995. godine.

PORUKA SA SKUPA

Učesnici naučnog skupa "SRBI IZBEGLICE, PROGNANICI I RASELJENA LICA KRAJEM 20. VEKA," uputili su međunarodnoj i domaćoj javnosti poruku u kojoj se kaže:

"Uvažena gospodo,

'Svi ljudi su rođeni slobodni i imaju isto dostojanstvo i prava', zapisano je u uvodu Izjave o ljudskim pravima u Ujedinjenim nacijama. Saglasno istom dokumentu, svi ljudi imaju pravo na svoju domovinu, nacionalne osobenosti, jezik i kulturu. U temelje takvog sveta, za koji se verovalo da može biti pouzdana osnova za budućnost, srpski narod je u dva svetska rata uložio najveću žrtvu. Boreći se zajedno sa zapadnim demokratskim silama za ostvarenje velikih čovečanskih i civilizacijskih vrednosti, srpski narod je u borbenim redovima izgubio trećinu svog stanovništva. U Hrvatskoj je bio izložen genocidu u kome je po najstrašnijim metodama stradao jedan milion Srba (prema podacima iz nemačkog vojnog arhiva u Frajburgu).

Nasilna secesija četiri republike, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Slovenije i Makedonije, i građanski rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini razbio je bivšu SFRJ i doveo do novog genocida nad Srbima koji je proizveo preko 700.000 izbeglih i prognanih lica uglavnom iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine.

Brutalna NATO agresija na SRJ 1999. godine i selektivna primena Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1244 na Kosovu i Metohiji prisilile su preko 200.000 Srba i 100.000 ostalog nealbanskog stanovništva da napuste svoje domove i imovinu i zatraže utočište u Srbiji van Kosova i Metohije.

Posle fašističkog genocida, ovo je drugi najteži genocid nad Srbima u ovom veku.

Danas, na kraju ovog i na početku narednog milenijuma, ova najvrednija dostignuća savremene civilizacije o ljudskim pravima i slobodama, nažalost uskraćena su za preko jedan milion ljudi, izbeglih, prognanih i raseljenih lica od kojih je preko 90 odsto Srba, a koji su našli utočište u Saveznoj Republici Jugoslaviji. Ta prava su im uskratili Republika Hrvatska i Federacija Bosne i Hercegovine iz kojih su izbegli li prognani, odnosno snage Kfora na Kosovu i Metohiji, odakle je nasilno raseljeno srpsko i nealbansko stanovništvo pred terorom albanskih ekstremista i terorista.

UN, OEBS i druge međunarodne organizacije nisu iskoristile svoje mogućnosti da izbegla, prognana i nasilno raseljena lica, koja su našla utočište u SRJ, zaštite i omoguće im da svoja prava ostvare.

Egzistencija preko milion izbeglih, prognanih i nasilno raseljenih lica iz dana u dan se dovodi u pitanje, iako su od strane srpskog naroda i građana SRJ primljeni čistog i otvorenog srca. Teška ekonomska situacija u SRJ i Srbiji proizvedna nemilosrdnim i nepravednim sankcijama i brutalnom NATO agresijom pogađa sve građane SRJ, a posebno izbeglice, najosetljiviju i najranjiviju populaciju. Izbegla, prognana i raseljena lica, čija je privatna imovina ostala u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu i Metohiji, u vrednosti od nekoliko desetina milijardi dolara, svoju egzistenciju zasniva na humanitarnoj

pomoći koju u prvom redu dobija od Republike Srbije i građana SRJ. Međunarodna humanitarna pomoć svedena je na svega 15 odsto od pomoći koja je ukazana ostalim republikama bivše SFRJ. Umesto adekvatne pomoći od međunarodnih humanitarnih i ostalih organizacija, za vreme NATO agresije na SRJ, 80 odsto kolektivnih izbegličkih smeštaja je brutalno bombardovano od strane NATO agresora, a veliki broj izbeglih lica ubijen i ranjen.

Bez obzira na svu težinu položaja u kome su se našli izbegli i progonjeni Srbi iz Hrvatske i BiH Federacije, oni se ne odriču svog zavičaja i ne priznaju politiku svršenog čina. Isto je i kad su u pitanju nasilno raseljeni Srbi i nealbanski živalj sa Kosova i Metohije.

Krajnje dramatičan položaj izbeglih i prognanih lica koja su našla utočište u SRJ i mnoštvo problema u humanitarnoj oblasti ne sme da bude problem samo Srbije i SRJ. Stoga molimo i zahtevamo da UN i OEBS preko svojih institucija i humanitarnih organizacija omoguće i obezbede:

stvaranje uslova za vraćanje stotina hiljada izbeglica i iseljenih lica u rodne krajeve, onih koji to žele i koji su po slobodnom izboru tako odlučili. Ovo osnovno ljudsko pravo zagarantovano Poveljom UN i Rezolucijom OEBS-a u prvom redu moraju da obezbede i garantuju same UN i OEBS;

sigurne garancije za uvažavanje njihovih građanskih i manjinskih prava i sloboda saglasno međunarodnom pravu, njihove lične bezbednosti i resocijalizacije u društvu;

povratak i restituciju imovine izbeglih, prognanih i raseljenih lica ili adekvatnu i pravičnu odštetu;

stvaranje efikasnog sistema za nacionalnu i međunarodnu kontrolu i monitoring sa međunarodnim ugovorima i standardima;

adekvatnu materijalnu pomoć onim izbeglim i prognanim licima koja žele da odnau u Srbiji i SRJ, kako bi se integracija te populacije mogla sprovesti planski i organizovano;

adekvatnu međunarodnu humanitarnu pomoć za sva izbegla, prognana i nasilno raseljena lica koja su našla utočište u SRJ sve do trajnog rešenja njihovog izbeglištva;

punu zaštitu preostalih srpskih kulturnih dobara i povraćaj opljačkanog kulturnog blaga u Hrvatskoj, BiH Federaciji kao i na Kosovu i Metohiji, kao dela evropske i svetske kulturne riznice.

Evropa i svet će biti slobodni i dostojanstveni kada se svi, a posebno najmoćniji, odreknu primene sile u političke svrhe, SRJ omogući slobodan i nesmetan razvoj sa punim integritetom i suverenitetom, a srpskim izbeglicama slobodno i dostojanstveno korišćenje svojih prava u rodnim krajevima i zemljama (Hrvatska i Federacija BiH) iz kojih su izbegli i prognani."